

**HUDUDLARNI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISH, URBANIZATSIYA
STRATEGIYASINI RIVOJLANTIRISH VA AHOLINI ARZON UY-JOY
BILAN TA'MINLASH**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15742743>

Rustamova Elnora Asliddin qizi

Termiz Davlat Universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada urbanizatsiya strategiyasi tushunchasi va ularning ijtimoiy iqtisodiy ahamiyati haqida bayon etilgan. Birinchidan, urbanizatsiya atamasi va tarixi shu jumladan, sanoatlashtirish migratsiya va tabiiy o'sish omillari tavsiflanadi. Ikkinchidan, urbanizatsiya jarayonlarini tubdan takomillashtirish to'g'risidagi qonunchilik, urbanizatsiyaning o'ziga xos tomonlari, urbanizatsiya natijasida kelib chiqadigan ekologik muammolar. Uchinchidan, urbanizatsiya darajasi bo'yicha yillik satatistikalar va xorijiy tajriba haqida to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar

urbanizatsiya, ekologik muammolar, migratsiya, shaharlashtirish, globallashtirish, statistika, aholi, aqlli shahar.

So'ngi yillarda urbanizatsiya jarayoni nafaqat dunyoda, balki O'zbekistonda ham jadallik bilan kechmoqda. Shaharlarda aholining zichlashuvi, infratuzilmaning kengayishi va iqtisodiy imkoniyatlarning ortib borishi urbanizatsiyani ilmiy asosda boshqarishni talab qiladi. Shu sababli, urbanizatsiyani strategik rejalashtirish har bir davlat uchun dolzarb masalaga aylangan. Urbanizatsiya bu aholi punktlarining ayniqsa, qishloqlarning shaharlarga ko'chib borishi jarayonidir. Ya'ni, qishloq hududlarida istiqomat qilayotgan aholi vakillari ish, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa zarur imkoniyatlarni izlab shaharlarga ko'chib o'tmoqda. Buning natijasida shaharlarda aholi soni ortib boradi, infratuzilma rivojlanadi va turmush tarzi o'zgaradi. Globallashtirish jarayonida urbanizatsiya darajasi tez sur'atlarda oshib bormoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga kelib dunyo aholisining 70 foizdan ortig'i shaharlarda istiqomat qilishi kutilmoqda. Ayni paytda esa bu ko'rsatkich 55 foizni tashkil etmoqda. Bundan xulosa qilish mumkinki, har 10 kishidan 6 kishi shaharlarda istiqomat qiladi.

Urbanizatsiya jarayonining bunday su'ratlarda rivojlanishi kelajakda inson hayot tarzining tubdan o'zgarishiga olib keladi.[1]⁵

⁵ <https://www.worldbank.org/en/topic/urban>

² <https://kun.uz/>

Urbanizatsiyaning o'sishi quyidagi omillarga bog'liq:

-shaharlarni maydon jihatdan kengayishi;

-tabiiy o'sish (tug'ilish ko'rsatkichining yuqori, o'lim darajasidan past bo'lishi);

-innovatsiyalar va texnologiyalar.

Rasmiy manbalarga ko'ra, 1991-yilda O'zbekiston aholisi tarkibida shaharliklar ulushi 40,3 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2018-yilga kelib bu ko'rsatkich 50,6 foizga yetgan. BMT tomonidan tuzilgan xalqaro reyting natijalariga asoslanadigan bo'lsak, O'zbekiston urbanizatsiya darajasi bo'yicha 233 ta davlat orasida 155-o'rinni egallagan. Ayni paytda, global o'rtacha urbanizatsiya darajasi 55,3 foizni tashkil etadi. Shu munosabat bilan, 2019-yil 10-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5623-sonli farmoni - "Urbanizatsiya jarayonlarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hujjat qabul qilingan. Mazkur farmonning birinchi bandida so'nggi yillarda urbanizatsiya darajasi pasayish tendensiyasi kuzatilgani ta'kidlangan. Shuningdek, 2023-yil 11-sentabrda qabul qilingan PF-158-sonli "O'zbekiston-2030" strategiyasida urbanizatsiya darajasini 51 foizdan 60 foizga oshirish bo'yicha aniq maqsadlar belgilangan. Unda Samarqand va Namangan shaharlarini milliondan ortiq aholiga ega shaharlarga aylantirish, aholisi 300 mingdan ortiq bo'lgan shahar va tumanlar sonini 28 taga yetkazish, hamda barcha aholi punktlari uchun bosh rejalarni ishlab chiqish rejalashtirilgan. Ushbu strategiya mamlakatning kelajakdagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Shahar hududlarida iqtisodiy rivojlanish darajasi yuqoriligi bilan ajralib turadi, ish o'rinlarining ko'pligi esa bu hududlarda kambag'allik darajasining past bo'lishiga olib keladi. Jahon statistikasi shuni ko'rsatadiki, qishloq joylarida kambag'allik darajasi 29,5 foizni tashkil etar ekan, shaharlarda bu ko'rsatkich 11,5 foiz atrofida bo'ladi. Bundan tashqari, shaharlarda ta'lim olish va tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengroq bo'lib, sanitariya va gigiyena sharoitlari ham ancha qulay. Elektr energiyasi hamda ichimlik suvining yetkazib berilishi barqaror bo'lib, uzilishlar kam uchraydi. Yangi shahar hududlari barpo etilar ekan, bu joylarda gaz va suv tarmoqlari tez sur'atlarda tortiladi hamda nisbatan kam xarajat evaziga amalga oshiriladi. Qishloq joylarda esa bu kabi infratuzilmani yaratish doim ham oson bo'lmaydi va ko'p mablag' sarf qilish talab etiladi. Shu sababli, shaharlar kengayishini tartibga solish, ularni puxta rejalashtirish zarur bo'lib qoladi. Shuningdek, shahar hududida ro'yxatdan o'tmagan fuqarolarning davlat xizmatlaridan foydalanishi ko'pincha qiyinchilik tug'diradi. Masalan, ayrim holatlarda tibbiy yordam olish uchun doimiy yashash

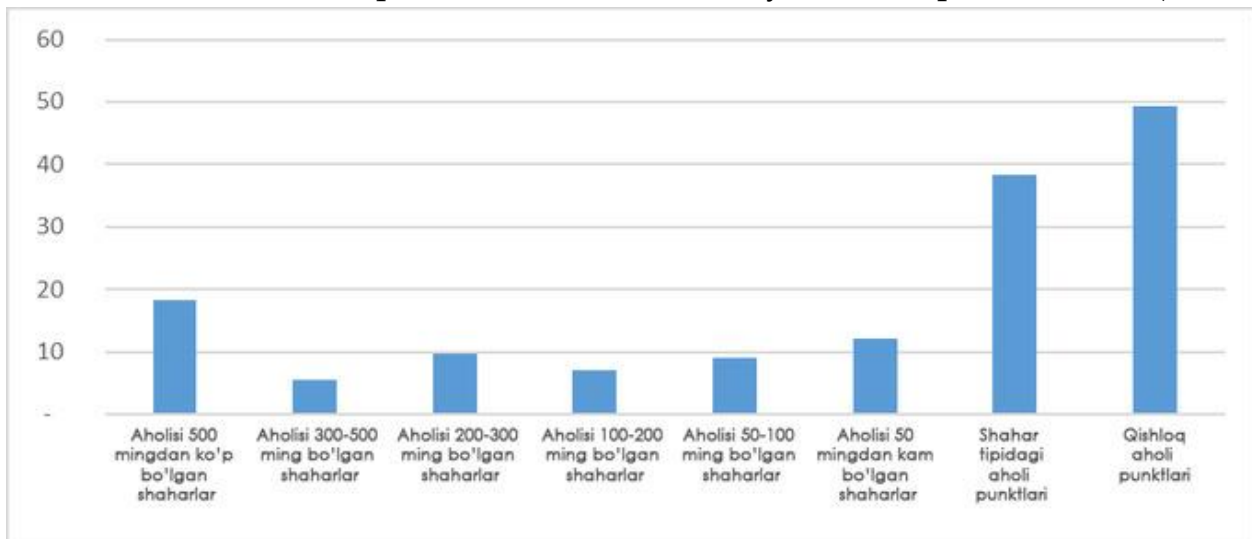
³ <https://lex.uz/docs/-4154818>

⁴ <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>

manzili haqida ma'lumotnoma talab qilinishi mumkin. Bu esa shahar infratuzilmasining muhim muammolaridan biridir. Jahon banki mutaxassisi Verbikning qayd etishicha, shahar va qishloqlar o'rtasidagi ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etish uchun mablag' ajratilishi zarur. Neft va gaz kabi tabiiy resurslarga ega davlatlarga bu sohalardan tushgan daromadni ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarini rivojlantirishga yo'naltirish tavsiya qilinadi. Ayrim mamlakatlar bu yo'nalishda faqat davlat mablag'lariga tayanadi, boshqalari esa xususiy sektorni ham jalb etish, ya'ni shaxsiy klinika va oliy ta'lim muassasalarini tashkil qilishni rag'batlantiradi. Verbikning ta'kidlashicha, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlarini mustahkamlash, kambag'allikni kamaytirish bo'yicha turli yondashuvlar mavjud bo'lsa-da, qishloq aholisini ham moliyaviy qo'llab-quvvatlash eng muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston urbanizatsiya, ya'ni rivojlanishdagi shaharlar rolini oshirish darajasini 2030 yilga kelib 60% ga yetkazishni rejalashtirmoqda. Bu qishloq xo'jaligida band bo'lganlar ulushi qisqaradi va shaharlarda kambag'allik o'sishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida oziq-ovqat narxini odamlarning daromadlariga mos ravishda qisqartirgan holda soha ishlab chiqarishini oshirish lozim bo'ladi, deb hisoblaydi institutsional islohotlar bo'yicha ekspert Ildus Kamilov. ^[6]

Aholini aholi punktlari turlari bo'yicha taqsimlash, %(Jadval1)

Manba: Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida

Mavjud demografik o'sish sur'atlariga qaraganda, 2030-yilga kelib O'zbekiston aholisi 40 million kishiga yetishi ehtimoldan xoli emas. Aholining taxminan 60 foizi ya'ni 24 million nafari shaharlarda, 16 millionga yaqin qismi esa qishloq hududlarda yashashi kutilmoqda.

Yana boshqa jumalarni ham shu tarzda qayta yozib berishimni xohlaysizmi? Shaharlarda urbanizatsiya jarayonlarini rivojlanishi shuning bilan birga,

⁵ <https://www.amerikaovozi>

⁶ <https://www.spot.uz/>

urbanizatsiya darajasining rivojlanishi ko'plab ekologik muammolarga sabab bo'lmoqda. Urbanizatsiya shaharlarda shovqin-suron va juda ko'p asab kasalliklarga sabab bo'lgan. N.Malishevaning dalillariga qaraganda, informatsiyalarni kompyuter darajasidagi shovqinlar, aholi ko'pligi natijasida kelib chiqadigan ta'sirida yurak qon tomir va markaziy nerv sistemasida funksional o'zgarishlar kuzatilgan. Urbanizatsiyalashgan davlatlar orasida esa har bir jihatga ya'ni birinchi o'rinda atrof muhitga keyin esa tibbiyotga, ta'limga, uy-joy va qurilish masalalari, gaz energiya ta'minotiga ham yuqori darajada e'tibor qaratgan mamlakatlarga ham guvoh bo'lmoqdamiz.⁷[7] Ayniqsa zamonaviy shaharlar uchun havo ifloslanishi, chiqindilarni to'plash va qayta ishlash muammolari dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, transport vositalarining ko'payishi natijasida hosil bo'ladigan inson salomatligiga zarar yetkazuvchi gazlar karbonat anhidrid chiqindilari miqdori ham oshib borishi kuzatilmoqda. Bundan tashqari, tabiiy resurslardan, jumladan, suv, elektr energiyasi hamda qurilish materiallaridan oqilona foydalanish talab etiladi. Aks holda, tabiiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatish xavfi yanada ortishi mumkin.

2023-yil uchun O'zbekiston shahar aholisi 18,399,889ni tashkil etdi, bu 2022-yilga nisbatan 2,25 foizga o'sdi;

-2022-yil uchun O'zbekiston shahar aholisi 17,990,170 kishini tashkil etdi, bu esa 2021 yilga nisbatan 2,16 foizga o'sdi;

-2021-yil uchun O'zbekiston shahar aholisi 17,606,637 ni tashkil etdi, bu esa 2020-yilga nisbatan 2,00 foizga o'sdi.

-2020-yil uchun O'zbekiston shahar aholisi 17,258,430 kishini taskil etadi, bu esa 2019-yilga nisbatan 1,89 foizga o'sdi.[8]

Shunga O'xshash Mamlakat Reytingi		O'zbekiston Shahar Aholisi-Tarixiy Ma'lumotlar			
Mamlakat Nomi	Shahar Aholisi	Yil	Aholisi	% jami	O'zgartirish
Hindiston	519,506,163	2023	18,399,889	50.53	2.25%
Indoneziya	162,557,286	2022	17,990,170	50.47	2.16%
Nigeriya	121,487,868	2021	17,606,637	50.43	2.00%
Pokiston	91,480,744	2020	17,258,430	50.42	1.89%
Bangladesh	69,999,802	2019	16,935,578	50.43	1.79%
Filippin	56,658,695	2018	16,635,580	50.48	1.59%
Misr	48,580,854	2017	16,372,437	50.55	1.49%
Vetnam	39,029,513	2016	16,130,961	50.65	1.54%
Ukraina	25,935,150	2015	15,884,192	50.75	1.55%
Angola	25,197,645	2014	15,640,290	50.85	1.49%
Marokash	24,641,815	2013	15,408,910	50.95	1.37%
Gana	20,213,181	2012	15,199,882	51.05	1.28%
O'zbekiston	18,399,889	2011	15,007,103	51.15	3.06%
Myanma	17,526,086	2010	14,554,257	50.96	3.78%
Sudan	17,483,775	2009	14,014,762	50.47	2.65%
Kamerun	16,992,142	2008	13,648,397	49.99	2.58%
Keniya	16,265,693	2007	13,301,003	49.51	2.41%

1-Jadval Ko'rsatkichlari

⁷ <https://cyberleninka>

⁸ <https://www.macrotrends>

Umuman olganda, yurtdoshlarimiz o'rtasida katta va rivojlangan shaharlarda yashash qimmat degan stereotip keng tarqalgan, ammo bu fikrlar hozirgi kunda haqiqatga yaqinroq. Shaharda yashash bu shunchaki turar joyini o'zgartirish emas balki insonning iqtisodiyotdagi va mehnat bozoridagi o'rnini, yashash muhitining o'zgarishi demakdir. Shaharliklar asosan polizda yetishirilgan mahsulotlarni emas, balki magazin va supermarketlardagi bozor narxi o'rnatgan mahsulotlarni sotib olishadi. Shuning uchun ham oziq-ovqat mahsulotlarini sotib olish masalasi ham juda muhim ahamiyat kasb etadi. Urbanizatsiyadan foyda olish uchun oziq-ovqat qiymati odamlarning daromadlariga nisbatan qisqarishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2017-yilda O'zbekistonda uy xo'jaliklarining umumiy xarajatlarining 44,3 foizi oziq-ovqat mahsulotlariga to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkichga kommunal to'lovlar hamda eng zarur nooziq-ovqat tovarlari va xizmatlarga qilinadigan xarajatlar ham qo'shiladi.

Dunyo bo'yicha shahar aholisi soni doimiy ravishda o'sib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) bashoratlari va tadqiqotlariga ko'ra, 2050 yilga borib yer yuzida 4,3 milliarddan ortiq aholi shaharlarda yashashi kutilmoqda. Bu esa dunyo aholisining 68 foizidan ko'prog'ini tashkil qiladi. Urbanizatsiya jarayoni rivojlanayotgan mamlakatlarda juda yuqori sur'atlar bilan kechmoqda. Masalan, dunyoning eng ko'p aholisi yashaydigan davlatlaridan biri bo'lgan Hindiston hamda Xitoy Xalq Respublikasida har yili taxminan 10 millionga yaqin aholi qishloq joylardan shaharlarga ko'chib kelmoqda. Bunday kuchli migratsion oqimlarning asosiy sabablari orasida shaharlarda bandlik imkoniyatlari ko'proq bo'lishi, daromad manbalari xilma-xilligi, turmush sharoitining nisbatan qulayligi kabi omillar turadi. Jahon miqyosida shahar aholisi ulushi eng yuqori bo'lgan davlatlar safiga Singapur (100 foiz), Belgiya (98 foiz) hamda Yaponiya (92 foiz) davlatlari kiradi [5]. O'rta Osiyo mintaqasida joylashgan O'zbekistonda ham shahar aholisi soni tez su'ratlarda o'sib bormoqda. BMTning bashoratlari ko'ra, 2050-yilda mamlakat aholisining 73 foizi shaharlarda istiqomat qilishi kutilmoqda [6]. Ushbu tendentsiyalarni hisobga olgan holda shaharlar infratuzilmasini rivojlantirish va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatkichlarini oshirish zarurati yanada ortib borayotganini ko'rishimiz mumkin.⁸[9]

Xulosa. Urbanizatsiya jarayoni rivojlanishi har bir mamlakat uchun ijobiy ammo urbanizatsiya jarayonini aholi soniga qarab shuningdek, yaqin yillarda kuzatilayotgan o'sish darajasini hisobga olgan holda rejalashtirish zarur. Urbanizatsiya siyosatini amalga oshirish uchun yuqorida keltirilgan muammolarga yechim topgan holda amalga oshirilayotgan islohotlarni yanada takomillashtirish

⁹ <https://imfaktor.com/>

zarur. Bizning yurtimizda ham urbanizatsiya jarayonlari tez su'ratlarda rivojlanib bormoqda shuningdek hukumat tomonidan ushbu jarayonga nisbatan qonun loyihalari va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish usullari kengaymoqda va rivojlanmoqda. O'zbekistonda urbanizatsiya strategiyasini ijobiy natijalar berayotgani holda, uni puxta rejalashtirish va muvozanatli rivojlantirish muhim. Aholining hayot sifatini yaxshilash, ekologik muammolarni bartaraf etish, oziq-ovqat xavfsizligi va ijtimoiy xizmatlardan teng foydalanish imkonini yaratish urbanizatsiyaning barqaror rivoji uchun zaruriy shartlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://www.worldbank.org/en/topic/urban>
2. <https://kun.uz/news> <https://www.macrotrends>
3. <https://lex.uz/docs/-4154818>
4. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
5. <https://www.amerikaovozi>
6. <https://www.spot.uz/>
7. <https://cyberleninka>
8. <https://www.macrotrends>
9. <https://imfaktor.com/>